

יעקב אבן חן

מסרה

הספרות בהשקפתו של הרב קוק

[א]

"הספרות, ציורה ודיוטה, עומדים להוציא אל הפועל כל המושגים הרוחניים, המוטבעים בעומק הנפש האנושית; וכל זמן שחסר גם שרטוט אחד הגנו בעומק הנפש, שלא יצא אל הפועל, עור יש חובה על עבודת האמונות להוציאו. מובן הדבר, שרק את אותם האוצרות שבהפתחם מבססום הם אור המציאות, טוב ויפה לפניהם" - משפט מפתח זה מדגים את יחסו של הרב קוק לספרות.

ובהמשך כותב הרב קוק: "אז נדע, ואף ישראל הוא ידע כי בנין ספרותו כלול הוא בהדר שלמותו ובאותה היד שהיא אוחת השלח ללחם מלחמתה של תורה, תהיה חציה עושה במלאכה לכפר חומת התורה ויהדותה, לאגד בעבותות אותה את כל מפלגות האומה המפורדים, לקרב לאט עצם אל עצמו, להתחמם באורם של חכמים, להאיר נתיבות בני עמנו". הרב קוק רואה תפקיד לספרות, להשתלב בהדר שלימותה של האומה, לא ספרות לשם ספרות, לשם אומנות בלבד, אלא ספרות מכוונת, הירצת אהדות בעם. כדבריו בהמשך: "העם מבלי דעת, אך ברגש טבעי, משקיף על הספרות, ומבקש למצוא בה את ההרמוניה הדרושה". כלומר, הספרות צריכה לתרום ליצירת ההרמוניה בעם. כאן מקונו הרב קוק על חסונו ההרמוני בהספרות. בהתבטאות אחרת הוא אומר על כך: "צור ישראל, זו העולם, מעיר אותנו לתורה, על כן מתרחבים חיינו, והספרות שהיא ראוי החיים מתרחבת עמם יחד לפי תביעותנו שאנו תובעים ממנה. הספרות היא על החיים, הנשיות והמקרים שאנו מוצאים בספרות, בהכרח נמצאים הודלים בחיים".

ומאחר והספרות היא צל החיים יש לנו תביעות לפיה.

וביצר עלינו להתייחס למה שקרוי "הספרות השולית", זו העוסקת

יעקב אבן חן

ספרים וזלים, או כמה שקרוי 'סיפורים לעניים', ספרות ברמה נמוכה, המתאימה לאדם שלמטה מבינוני, שמחפש את המחה בקריאת ספר, ולאוו חוקי את האמונות ואת הדרמה היוצרת, הנושקת לגביהם, באמצעים אומנותיים חדשים. בהתאם להשקפתו שיש להציל מן הגניזה "גם שרטוט אחד הגנו בעומק הנפש", אין הרב קוק מבקש להרחיק גם את הספרות הזו, כל זמן שאיפה מוזיקה ומשחתת". וכך הוא אומר בנושא זה: "פרוה תשב והספרות בימינו, רחבה ונסבה עד מאד. לא יאמר ענין לחברו צר לי המקום, ומקום שבו תחכנס, עמקי הפילוסופיה ומשאות הנפש היותר נשגבים ורחים של בחרי הוגי הדעות, אשר אם כי מעטים הם, אבל נמצאים בכל דור הור, שם תמצא מקום גם ספרות כ"עתון הגבינות" ר"משרתי בתי המלון".

ראוי להעריך כל ענין לפי ערכו ומסרתו, אבל לא לבקש לאבד מן המציאות גם את הבריה הקלה שבקלות".

גישה זו משתלבת עם גישה נוספת שמצאנו אצל הרב קוק לגבי זכותו של כל צמח לחיות, משום שיש לו צמיחה מלמעלה. מעשה הורב טייל עם המריק הירושלמי ר' אריה לוי זצ"ל. בדרך חלש ר' אריה עלה מעין. עמד הרב קוק והטיף לו מוסר. אין לנגוע בשום עלה של עץ או של שיח, משום שכל ענף וכל שיח יש לו צמיחה מלמעלה. יש לראות בהשקפתו זו של הרב גם מעין קו מקביל על כל דבר המופיע בשטח הספרות, אף יצירה ספרותית יש לה צמיחה מלמעלה, ולכן גם אם היא ברמה נמוכה, כ"עתון גבינות", יש לה זכות קיום, משום שהיא נגועה ברוחניות העומחת מלמעלה. אבל זאת בתנאי שאינה מזיקה.

[ב]

לטהר את הספרות

מתאם להשקפה זו שלספרות יש תפקיד בתחיה הלאומית, קורא הרב קוק לספרות לפעול. לא רק לכתובה לשם הנאות הכתיבה, אלא לשם השגת מטרת לאומית. אבל זאת משום שהוא רואה בספרות לא רק מקצוע שגורתי, שבחר בו אדם משום שניחן בכושר כתיבה. "לא כן גורל המקצוע אשר חבל הספרות נפל לו בנעימים, בכל פינות שאנו פונים בו נמצא רק אור ודע ונוגה לו סביב". הוא רואה את הספרות כתופעה של אור בעולם. יתר על כן, הוא חש כי ההערצה אל הספרות ואל הסופרים, תפסה את מקום ההערצה שבין הרב לתלמידיו. וכך הוא אומר: "בדורות הראשונים היה

מחזה מדאיב לב הוא לראות, איך שכבר נמצאו סופרים מעפילים שחושבים שהשתרלות של הגברת הרוח לאומי כבר עלה בידינו, ועלינו כבר לבקש קלטורא גבוהה יותר".

[ג]

להרחיב את גבול הקודש

במקביל לגישה הזו שלפיה הסופרים צריכים לעודד את הרוח הלאומית ולא לבקש קלטורא גבוהה יותר, יש להדביר גם גישה רחבה יותר לגבי מחזות הספרות. "יש לכוון ברוח נכון ספרות טובה וזויה ממקור ישראלי ביסודו ובחרתבה כללית בשכלולו". כדי להראות לבנינו את "עונו הבדורני", אבל לא להצטמצם בחוג צר. כלשונו: "לא לצמצם את הספרות שלנו רק בהיכל הקודש כאשר אמרת, כי אם להרחיב את גבול הקודש גם על כל חיי החול ועל כל דרישותיהם ועל כל המדעים הנדרשים להם".

גם כאן בהתאם לשיטתו, יש לקדש את החול, להשתמש בשיטות הדרישות של הספרות, להכניס לספרות המקורית את "יפירתו של יפת". וכך הוא מבטא את השקפתו בענין זה: "צריכים אנו להחלל ביסוד של ספרות, חדש ישן, שלא יפנה אל הישן עורף, כי אם יודיין עם החדש לדעת את כל עומק חטובו של הישן, ואין החדש הולך עמו ומשלימו תמיד".

גם הוא עצמו רוצה להשתמש בשיטות "העולם הרחב של יפת", והוא מאמין שבכוחה של הספרות להחזיר את אלה שנפגעו מאתנו בעטייה של יפירתו של יפת. וכך דבריו המקוריים בענין זה: "הידיעה הזאת שאיש כמוני, שמקורותיו מחשבותיו מפכים הם רק מאהלי שם, מבארה של תורה שהינה הפומביים והטמירים, יוכלו דבריו לקחת גם את לב חושב מחשבות, אשר העולם הרחב של יפת נגלה לפניו בהמון שלל צבעיו, תוסיף לחזק את רוחו ולאמץ את השקפתו, כי יש כח רב בספרות מקורית שלנו לאגד אלינו את כל הפזורים, אשר נפגעו מאתנו, בעטייה של יפירתו של יפת, שהתפרצה כפתע בשטף של זרם לתוך חוגנו".

כאן מופיע אלמנט התשובה במחשבת הרב קוק בסמוך לתחית הספרות. הוא מאמין שבאמצעות ספרות מודרנית, אפשר יהיה להחזיר אחים תועים אל אמונתם המקורית. מהלך מחשבתו זה קשור עם הרעיון שהוגה בדבר הקמת הסתדרות ששמה "ירושלים" ותפקידיה. את התפקיד הזה הוא מבקש להטיל על הסתדרות זו. הוא רואה בה"אגודה כללית לשם הדישון של מקור

היחש של הרב אל תלמידיו גדול מאוד, שומעי לקח ותוכחת חיים רם ועצמו, יהיום לקחה הספרות את היחש הזה תחת כנפיה".

הוא רואה את הספרות כמורת דרך לחיים, ולכן יש מקום לדרוש ממנה דרישות. "הספרות ראויה באמת להיות מועזת ומורה הדרך לעם בדרך החיים המתחלפים בתנאים שונים ומשונים. היא ראויה להיות נשואת דגל הכח הלאומי הטבעי, לגדל את רוחו ולרום את קרנו. היא צריכה להכניע על פני העם, ולהשתדל שיהיו דבריו נשמעים, ובראשית כל לעמוד בקשר טבעי עם רוח העם בכללו, ועל כן צריכים הסופרים להיות מושפעים מרוח הטבעי העממי שלנו ולהיות מתאחדים עם הציבור בכל דרכי הדישון וההורגשות הלאומיות". הרב קוק אומר כאן שעל הסופרים להיות בתוך עמם, לא להתרחק מן הציבור, אלא להיות בתוכו, כדי להכין את רוחו. אלא שהוא לא מסתפק בתפקיד זה לסופרים ולספרות, והוא סבור "שהספרות צריכה להיות מטפלת בגידול הכוחות המוסריים", ומה הם הכוחות הללו הלא הם: "הנובעים משווה לב, מאהבת תורה ויראת ה'".

ומאחר והספרות יש לה תפקיד לאומי ומוסרי, קורא הרב לסופרים לנצל את מעמדם כדי לחנך את העם למידות טובות. "הטיפו להרבות אהבת עבודה ומלאכה וכשרון, צדק ומישרים וכל מעגל טוב. השתדלו שנסגל לנו כל אלה יחד עם חמדתנו הלאומית, הקצו חלקים רחבים בספרות לדבר אל לב העם, שידע להכיר את ערך לאומיות הציבור במרכזו הרוחני ואז בטוהים אנו שתצלחנו במעשינוכם". במושגים של ימינו, ניתן לומר כי לפי השקפת הרב קוק, הסופרים צריכים להיות "סופרים מגוייסיים", למשימות לאומיות. לצעור עם הזמן ועם המובילים הלאומיים ועם הצרכים. לא להתבער במגדלי שן. אולם תפקידם של הסופרים יהיה רק תפקיד של "יעוצים אחרים" שדבריהם "יהיו מתקבלים על הלבבות במנוחה והכרת טובה".

לא תוכל למלא את תפקידה. וכך הוא כותב: "טהרו את הספרות, סופרים נכבדים, שטהרו מכל דופי, מדברי נבלה וקלות ראש נגד כל קודש, למדו את בנינו להחזיק במעוז התורה והמצוה, חבבו לזם את אמונתנו ודעותינו הלאומיות באהבה לאומית".

מסתבר שבימיו היו סופרים שנקטו עמדה, שהספרות העברית כבר השיגה את המטרדה של חינוך לאומי, ועתה עליה לפנות לנושאים כלליים, ולא להצטמצם רק בנושאים יהודיים ולאומיים. הרב קוק שולל מהלך זה וכותב: "אל תהיו נחפזים לחשוב שכבר קנינו את הרוח הלאומי בכל תוקפו.

החיים של כל התנועה הלאומית, אשר רואים אנו בה די' לטובה על עמנו ונחלתנו". "פתירת פתח של הופעה זו תחזיר לנו את הדיבור הספרותי ביסודו המקורי, וכח הכיטוי שלנו ילך הלך וגדול, שהוא פתוחן הפה למיחלים לק, שעליו אנו מהפללים".

הרב ממליץ לבוא מן הקדושה של הספרות. היא מסתמך על פסוק מישעיהו ל"ה. "והיה שם מסלול ודרך, ודרך הקדש יקרא לה" – והלבו גאולים". הספרות תחיה אבל רק כאשר "יתרבו שוקים ונותנים חלק על החלק של הלכות דעות שבתורה בכל אָרְכוּ וְחָבְנו ואו יציצו לנו ספרים יקרים". הרב רואה כאן מהלך מקביל, חלק על חלק, בשני קוים מקבילים. ספרות התחיה עם ספרות על הלכות דעות שבתורה. אז "אירו אור הדש מציון בספרים יקרים ומהירי, לרומם ולהדר, לפאר ולעלה את הדרת כנסת ישראל". כלי הקדושה שהיא מקדמה לספרות, אין זו ספרות מקורית יהודית.

[ד]

א"י כמרכז ספרות

הרב קוק ביקש לראות בארץ ישראל, מרכז ספרותי לעם היהודי כולו, וזאת כחלק מתהליך התחיה. "ספרות חיה שתנא מכנסת ישראל חיה על אדמתה ההיסטורית והקדושה, תזכיר לה את גאונה ואת עוזו, ותעורר גם כן את כל העולם כולו משנתו הליטרגית, להקיץ לאור חיים חדשים, המאירים מן המורה, שכל הארץ האירה מכבודו, בתכונה יותר בריאה, ובמהדורה יותר יפה ושלמה, אורה רוחנית, שהיא מערצת, מאחדת ומקדשת, כל ניצוץ של חיים, כל קו של שלימות, כל נקודה של עוז, של אהבה ושל תפארת, בכל מקום שתמצאנו, אורה שיודעת לורות ולהבר כל סיג ופחתת באשר הם שם".

מכאן גם הפניה אל הסופרים המשוררים. "שירו לנו משוררים יקרים, שירי ציון, שירים לאומיים אבל מלאים גם כן אש דת ורגשי קודש, לקיומה של תורה בפועל, כי רק על ידי המעשים שבפועל נולשע. "לא המדרש עיקר אלא המעשה". היצירה הספרותית, לדעת הרב תמצא לה ארצות חדישים, "כשתלכבש ברוח האומה השבה לתחיה".

רעיון הכינוס של הספרות העברית, שריחף בימים ההם, ונישא בפיו של חיים נחמן ביאליק, שהקים גם מפעל לכינוס כל כתבי היד של הספרות

העברית, העסיק גם את הרב זצ"ל. כך הוא כותב על רעיון זה: "איני מוצא תרומה למהלכנו כי אם על ידי כינוס, שיהי בתחילתו קטן בכמותו, ובלא שום כח ושרק של פורמליות, רק בהכרה פנימית אדירה, שהחובה עלינו עבשו ביותר להשיב לתחיה את רוח עמנו, המתעלף מעצה רעה וצמאון, המבוססים המעטים יהיו אנשים לא זקנים, שיש להם כשרון של קדושה אלוהית, מתבררת בדיעה בהירה וטהרת לב במוסר אמת, והם יסכימו לעשות קבע את הלימוד של כל מה שנוגע לרעיון ומחשבה שבתורה, עם כל התרבותו הגדולה, בצירוף חינוך ותנהגות של בריאות הגוף והרוח, וביצירת השתמשות נכונה בידיעות המדעים לפי מרום הזמן, לכל ענפיהם ולכל היצירותיהם, המסתעפים והרחיבים, כדי שיתחדד יפה סגנונם ותתרחב דעתם לכוון ברוח נכון ספרות טובה ודיה ממקור ישראל ביסודו ובהרחבה כללית בשכלולו".

במסגרת רעיון הכינוס הציע הרב זצ"ל לתרגם את כל האוצרות הקדושים ביחודת. "אנו צריכים לחרגם על פי הסגנון הזמני של כל האוצר הקדוש שלנו, אוצר הדעות והרגשות של כל התורה כולה כמעט, לקרבם לבני הורנו, דוגמתו של עזרא, שנשתנה הכתב על ידו, שאחד הטעמים הוא גם לקרב על ידי זה את דורו להבנת התורה ולימודה". כאן מכון הרב את דבריו בלפי הדור הצעיר ולשונו. "אנחנו צריכים להרכיב את הרגשותינו הקדושות הרבה כדי לספר עם הבנים בלשון שהם נוקטים, ועם זה להאמין באמונה שלמה, שאור די' שורה על כל יחיד ויחיד מישראל".

הרב קוק האמין כי "עם סגנון יפה המורגל ונהוג בזמנו, נוכל להשיב לנו את הבנים, המלאים חמת גבורים מרייפוש המסורים בחרף נפשם למטרה אשר אמנם אולי לעד, לא ישיגוה, ואם גם ישיגוה, תחמוטט מתחת רגליהם, מרגשות ודון ורשע, שכפי מה שענינו רואות עלולה היא להתחדש בהכרח בכל עת בגבול בני נבר "אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר". כאן משתלב נושא התשובה המורגש ברעיונות הרב, והוא קושר אותו בכל פעם גם עם הספרות, שהיא חוכל להפעיל כוח השפעתה גם לענין הזה. אבל ספרות כזו צריכה להיות על רמה, ספרות שתשמור את לב הקורא וביחוד את הדור הצעיר. "האם נוכל, אם גם נבקש, לרכך את לבם ביצירות שאינם לוקחים את הלב בגאון עוזם, ובעצמת פנימיותם"?

הרב קוק מסיף "לדבר דברנו בשפה ברורה, נאה ומדוייקת, די' יתן מפיו חכמה דעת ותבונה". יש לזכור שסגנונו של הרב זצ"ל בכתביו, הוא סגנון מסורבל, מליצי, ולקח ממקורות קבליים, סגנון שאינו קל לקריאה ביחוד

לדור הצעיר. אבל בנוגע לספרות המכוננת לדור הצעיר, מטיף הרב שתהיה זו "ספרות ערוכה בכל התכסיסים הזמינים".

(ה)

העט כבש את העולם

בימיו של הרב קוק זצ"ל, היתה הספרות במרום הפסגה ובעלת כח השפעה על מחשבת הדור. לכן מטיף הרב קוק לצעירים לרכוש להם את הכשרון הספרותי, את הסגנון החדש. יתכן שבעידן הסלוויזיה היה מציע לצעירים ללמוד גם את המקצוע הזה, ולנצל את המכשיר החדש לשם השפעה ברוח היהדות המקורית. בהתאם לאמרתו הקובעת ש"הספרות תתקדש וגם הסופרים יתקדשו, יתרומם העולם להכיר את כוחה הגדול והעדין של הספרות, הרמת היסוד הרוחני בעולם ככל עליוני", ואולי המכשיר החדש הזה ששמו סלוויזיה, אינו מכשיר מתאים להכניס בו את הקדושה לפי היסודות של מחשבת הרב קוק?

כך הטיף הרב קוק גם לתלמידי חכמים בדורו לרכוש להם את כושר הכתיבה. "בזמן הזה שבעוונותינו הרבים, רבים מן הצעירים הולכים ונפחים אתר הלכת לשון נוכרי, של פריצי עמנו, עריך גם כן להראות לכל באי עולם, כי גם תלמידי חכמים העוסקים בקדושה בתורת אמת לא תחסר להם גם כוח המליצה וצחות הלשון. זו היתה כונת החסיד רמח"ל ז"ל, במעשיו בספרי מליצה וצחות, וגם אני הקטן הנני חפץ למנקט בשפולי גלמי ז"ל, וללכת בעקבותיו כפי מיעוט יכולתי".

כאן מגלה לנו הרב שהרמח"ל כסופר וכמשורר שימש לו דוגמא וגם הוא ביקש ללכת בעקבותיו, ועל רקע זה עלינו להבין את נטיותיו לכתוב שירים. ברובם שירי קודש. אבל לא היתה לו נטיה לכתוב סיפורים. הוא לא ראה בספריו מעשיות, נוסח החסידות, אמצעי לעבודת הקודש, ואולי משום שלא היתה לו נטיה לכך? אם כי יודע מתוך חליפת מכתבים בינו לבין הסופר שיי עגנון וסופרים אחרים שהוא עיין בספרי הספורים שהם כתבו ושהגישו לו כמו ידם בצירוף הקדשה. יתכן ומשום נטיותו לכתיבה רעיונית-מחשבתית, ראה בספורים ירידה כולשהיא ברמת המחשבה. לא כן לגבי שירה, שבה ראה מדרגה בסולם המחשבות. כך צעד בשירה בעקבות הרמח"ל.

העט כבש לו את העולם, הוא רודה במחשבת, ברגשי הלב, וגם במעשים, בבטחה הוא עתשה את דרכו, חיצים שונים ומדקרות הרב במנוחה

הוא שולח. היעלה על הדעת, שאנו רשאים לחשות ולא לקנות לנו את כלי חוץ המודרני הזה? אבל זה העט לוקח חילו מאוצר המחשבה, והמחשבה הפוריה היא באה רק מחיקור דין הבא אחרי הידיעה הרחבה, תולדות הגרסא והעיון יחדיו כשהם מתחברים עם הרגש והחיים. ואנחנו למה לא נעשה לנו גם אנו עט? היבשו מחותנינו, הלילה? והם צריכים להיות כשל מלאים הגיון אמת ודעת קדש, זהם כל רעיון מקרב לבנו פנימה? בשפת ימינו, ניתן לומר, שהרב קוק מטיף כאן לתלמידי חכמים, ללמוד ספרות ולהשתמש בה לצורכיהם, במסגרת רעיון שהספרות תתקדש.

אשר לעצמה, מדוע הוא לא יתייצב בשורת הסופרים וכליו עמו בשירה ובספור מודרני ברוח היהדות? משיב הרב זצ"ל כי הוא לא רואה את עצמו "בעל סגנון של הסברה כראוי". "ואשר תציג למשל את הספרות האירופית בדיקטורה ובירורה. במה שנוגע לעצמי, אוכל להודות, שאינני בעל סגנון של הסברה כראוי. מכל מקום בכללות אומר, שאינני מקנא בבעלי הגילוי, שהם מבטאים את הכל בבירור".

(ו)

"עלמא מתקימא בראו"

צורת הביטוי הספרותי, העלומה, או הברורה, מה עדיף? גם כאן יש לו להרב קוק זצ"ל מה לומר. ישנם נושאים, גם אם הם רמים, שיש צורך לפעמים לזרז אותם מהגובה, כדי להיטיב לברר אותם. לעומת זה, נושאים שעוסקים "בפנימיות הנשמה", לא ניתנים לביור, והם צריכים להישאר עלומים. וכך הוא מסביר את הדברים: "בהרבה מקומות ישנם ענינים גדולים כאלה, שרק אם נמך אותם, אם נטשטש את צורתם, עד שיהיו קטנים כל כך, כמו שקטן הוא הדיבור שלנו לעומת תנופת המחשבה, אז יכולים לבטא בירורם. אבל כל זמן שנחדור אל פנימיות הנשמה, שבתוך הדברים, ונשתוקק לענינים בעצם גבהם, בשום אופן לא נוכל לברר את הכל, ולא נמצא בקרבנו שום נטיה לחלוק על "הכונה האלקית", ששמה את הדברים הנשגבים עלומים בטבע. "עלמא מתקימא בראו". יתכן והוא מתכוון לומר כאן שנושאים בעלי גובה רב, צריכים להישאר בבחינת רזים, גם כאשר דינם בהם בשפה של ימינו, ואין מקום לתאר את הדברים העלומים בטבע, חוץ לטון לחלוט על "הכונה האלקית".

במכתב אל מערכת "העברי" לרגל הופעת גליונו הראשון, מביע הרב את

דעתו על הספרות העברית של ימינו כפי שהיא משתקפת מעל עמודי הגליון הזה. "הצד העמקני, בהסתכלות העברית, זהו חסרון כללי בספרותנו, שאני רואה עליו הרבה". גם כאן הוא מתייחס לקשר שלו עם הספרות בסגנון המורני ואומר כי קשה לו לסגל לעצמו סגנון זה. זאת בתשובה להזמנה להשתתף ולתרום מפרי עטו לבטאון זה. "הסגנון המורני של עכשיו, ורעיונות עבריים באמת לעומקם, הם כעת במדרגת "רתתי דסתר", ולי במיוחד קשה מאד לסגל לי את שניהם יחד. מרגיש אני תמיד, כי באותה המידה שאני חפץ לצאת ידי החובה הסגנונית המודרנית, הניי פוגם בעומקה של המחשבה, על כן אני נבוך כיצד להתנהג". אבל הוא מוכן לשלוח מרשימתיו למערכת ושהעורך יקבל על עצמו את התפקיד של סגנון דבריו "לפי האופנה הנהוגת". אז תהיה השתתפותו קלה יותר וגם מתמדת. אבל הוא עצמו לא יכול לשנות את סגנונו ולהסתגל לסגנון המודרני.

בכתביו מתייחס הרב קוק גם לנושא של הקשר בין הויצר ליצירתו. האם יכול להיות מצב שסופר בעל מידות מיוחדות, וכתוב יצירה ספרותית בעלת ערכים? לאו לדעת הרב קוק, "אי אפשר לספרות ישראלית שתצליח בלא התקדשות הנשמות של הסופרים". ועוד הוא כותב על נושא זה: "כל סופר שאינו עמל לטהר את מידותיו, לזכך את מעשיו ואת רעיונותיו, עד שיהיה עולמו הפנימי בעצמו מלא אורה והשלמות הפנימית מורגשת בתוכו, יודע עם הדאגה להשלים את החסר, ולהימלא ענוה ממוזגת בגבורה ושלות רוח עם התעוררות שכלית ורגשית חזקה, להיטיב ולהשכיב את עצמו, וחפץ נשגב לעמוד ברום הטהרה והקדושה האצילית. כל זמן שאינו עומד במעמד כזה לא יוכל להקרא סופר באמת".

האם יש קשר בין השירה לבין המצב הקשה בו שרייה האומה הישראלית המפוררת בגולה? לדעת הרב קוק יש קשר כזה. "אין הטבע מתגלה למשורר הישראלי בכל הדירו ויופיו מפני שבר האומה והרחקתה מהחיים הטבעיים הבריאים, ואם ירצה משורר בעל כשרון להתמכר אל הטבע למרות כשלונו של האומה, יוכל רק להטביע את עצמו בצד המוחש הגס שלה, אבל את יופיה השמיימי לא יוכל לחוש בכל טובו וחדר זיוו, כי כיוון שירצה להתרומם אל הספירה הרוחנית, ירגיש שבר האומה וידום רוחו, חחת אשר בשקיעה החושית יוכל לשכוח לפעמים את המצב הזהה של האומה". במלים ברורות יותר ניתן לומר כי המשורר הישראלי, שחיי נמשכים בגישות סגורים, לא יוכל להבין היטב את מלאו יופיו של הטבע. ביוחד את היופי השמיימי, ואם ירצה להתרומם לגבהים, ירגיש את שבר האומה ויאלם. שבר

האומה יעצור את כתיבתו על הדר הטבעי. אך בדמיון יוכל לשכוח את הזהה העגום.

[1]

הסגנון והרעיון

יש מקרים של סופרים בעלי בושר ביטוי עז ובעלי עושר לשוני, והם משתמשים בכלים אלה, כדי לבטא רעיונות טמאים. חודרת לכותרת השירי והספרותי הם קונים להם מקום ביצור הקוראים. האם ניתן לחוש מתחת לעושר המילים את טומאת הרעיון? הרב זצ"ל סבור שכן. גם בקריאת הספר "מכירים בחכמת הפרצוף". וכך הוא כותב: "נשמות מרגישות, מכירות בחכמת הפרצוף של המכטאים והסגנון, את טומאת הרעיון שבסופרים רבים, שלא תכסה אותה כל מליצה מוסרית, כל הלבשה שירית".

כיצד רואה הרב זצ"ל, את מה שמכונה אצל סופרים, שעת ההשראה. ימים רבים מהלך סופר ומשורר ואינו יכול לכתוב, עד שבאה שעת ההשראה, ורק אז הוא יכול לשבת ולכתוב. כיצד להבין את התופעה הזו של שעת ההשראה? הרב זצ"ל רואה בכך "הופעה רוחנית עליונה". או "הארה עליונה". ואכן, לא בכל זמן ראוי האדם להופעה עליונה כזו. אבל כאשר היא מופיעה, על הסופר מיד לשבת ולכתוב משום שזו שעה של "רוממות נפש בלתי מצויה", וכך הם דבריו בענין זה: "לא בכל עת ראוי אדם להופעות רוחניות עליונות, והעתים הרבות שאין בתן הארה עליונה הן הן הראויות להיות מוקדשות ללמודים הנגלים בגופי תורה ולעבודה מעשית, אבל כיון שאור הנשמה מתפרץ, מיד צריכים ליתן לו את חופשו, שילך ויתרחב, יצויר, ידמה, ישכיל וישגי, ישאף וישתוקק האדם לגבוי גבהים, למקור שרשו, לחי נשמותו, לאור חי נשמת כל העולמים, לאור אל עליון, לטובו והדרו".

לדעתו, "רוממות נפש בלתי מצויה אוינה ראויה להיות עם האדם בכל עת, כי שיווי המשקל של הכוחות כלם, החומריים והרוחניים הוא ברכת השלום היותר יקרה של האדם". משמע, האדם לא יכול להיות כל הזמן במצב של רוממות הנפש, אלא עליו לחיות במשקל של כוחות, חומר ורוח. "הספרות באה מתוך מחשבה ולכן היסוד לכך צריך להיות הלימוד, כלשונו 'העט הוא בן המחשבה, והמחשבה היא מולדת הלימוד'".

כקויו יסוד שכתב ליסוד הישיבה המרכזית, הוא מציע ללמד את תלמידי

הנבונות להם בארץ אבות, קריאה כוז תמצא הדים בלבבות.
 "עד כמה הגויות הגוסה", שסגלו להם הגויות, מאבדת את כל התקות היפות
 מקלמוסם של סופרים הגונים, בעלי השפעה, להסביר להפועלים הצעירים
 מאמין הרב "שכשתצא קריאה גדולה של זמירו את אלהי הנבי"
 הרב קוק זצ"ל דן גם בביקורת הספרותית, אופיה ומטרותיה לדבריו יסודי
 הביקורת, יסודין של אהבה הן, שהם ממתקין את כל גופו של המבקר
 ומעמידים אותו על הדרך הישרה. הרב מורה על שתי שיטות של ביקורת,
 הביקורת שמגלה המגרעות, וחותרת אל התיקון כדי לשפר ולחזק ידיו של
 הסופר, והשיטה השניה של הביקורת המחמירה, שאינה חסה על אף אחד,

(ח)

על הביקורת והמבקרים

הישיבה את סגנון הכתיבה הספרותית. לא ייתכן שכל בעל כשרון ספרותי
 וכל משורר מפורסם, מוכרח להיות כופר. כך הוא כותב: "בכללות הישיבה
 חיבת היא ליתן לאומה כל מה שחסר לה, וכיון שבין כל הדברים המושכים
 את הלב בזמננו, והפועלים הרבה על החיים, היא הספרות והשירה, מוכרחים
 אנתנו לראות שגם בזה המקצוע יהי לנו משלנו, ולא יהי עוד ברית כרוחה
 שכל בעל כשרון ספרותי וכל משורר מפורסם, מוכרח להיות כופר ופושע
 ישראל למפרע. את מגדל תרמית זה אנו חייבים להרוס, ולהראות לכל באי
 עולם את הזוד השירי והנועם הספרותי, אשר יפרחו בהיותם משוקם
 ממקורו הי האומה הטבעיים והנאמנים, מקור מים חיים ד'".

במצע זה ליסוד הישיבה הוא מציע לייסד בה, "מחלקה מיוחדת ליצירה,
 של ספרים וחבורים הנחוצים לדור, בכל מקצועותיה של תורה". עוד הוא
 מציע "לכוון בישיבה קבוצים של תלמידי חכמים גדולים, מחדשים, בעלי
 כוחות יצירה טובים, להמציא ספרים נצרכים בכל ענפי התורה וחכמת
 ישראל, לכוון את פרי יצירתם בסדר הגון, לרדוג שהכתבים הטובים
 הנדרשים, והמצויינים ביותר, יופיעו ברפוס בתבניות יפות ומחודרות", אלה
 צריכים להיות מצויינים בסגנון ספרותי. כך הם דבריו: "חשוב יהיה לנו גם
 הסגנון הספרותי, להרגיל ולחנך את תלמידינו אשר יתעוררו להיות רועי
 ישראל ומרחיקי, למשוך בקשת סופרים בסגנון יפה ובהיר". את התלמידים
 הללו שילמדו את הסגנון הספרותי הוא מכנה בשם "חלוצי הרוח". הם יהיו
 הסופרים היוצרים.

מאמין הרב "שכשתצא קריאה גדולה של זמירו את אלהי הנבי"
 הרב קוק זצ"ל דן גם בביקורת הספרותית, אופיה ומטרותיה לדבריו יסודי
 הביקורת, יסודין של אהבה הן, שהם ממתקין את כל גופו של המבקר
 ומעמידים אותו על הדרך הישרה. הרב מורה על שתי שיטות של ביקורת,
 הביקורת שמגלה המגרעות, וחותרת אל התיקון כדי לשפר ולחזק ידיו של
 הסופר, והשיטה השניה של הביקורת המחמירה, שאינה חסה על אף אחד,

הוא קטלת את קורבנה ללא רחם. על השיטה הזו אומר הרב: "מידת
 הביקורת השניה מידה קשה היא ואי אפשר לעולם הספרות לעמוד בה, הוא
 שהמבקר יצא כגיבור, כאיש מלחמה בשם האמת, על זקן לא תחוס עינו
 ותר לא יחון, וגם אחרי התקיעה הגדולה שסילק המסלק והטמין המטמין את
 קלמוסו ותשלם כל מלאכת הביקורת הנכבדה, יחכה על המבקר שהוא
 בעצמו יטיב דרכיו ותהיה כאיש גבורתי להשמר מאבני נגף כאלה וכיוצא
 בהם, ולבחור בעצמו דרך יותר נאה ומתוקנת".

לעתו, המבקר שהוא "איש גדול המעלה ורב ערך בחכמה ובדעת"
 מעוניין ליפול לכת המבקרים המחמירים, שכן אין האיש הנעלה רוצה
 שמישהו יציע לו לתקן את שגיאותיו כי "רוצה אדם בקב שלו" והוא רוצה
 לרפא בעצמו את שבריו ולתקן את שגיאותיו "ולא יצפה על שולחן אחרים".
 כאן מתייחס הרב זצ"ל גם אל הביקורת על כתביו, והוא מתפלל תפילה קצרה
 אל המבקרים שיאירו פניהם אליו ויבחרו את השיטה הראשונה של
 הביקורת, "המורכבת מביקורת ועצה ומשותפת במידת הרחמים עם מידת
 הדין, והוא מתחייב "לאכול מגילוליהם בכל פה ולהיות בפי דבש למתוק
 ואת כל עצה ודרך ישרה אשמור מכל משמר לעשות בכל כח ידי הכזה
 לפאר ולשכלל את העיסור סופרים ולרוממהו אל על, ללכת בעצת תמימים
 חכמים וסופרים, ורשעי אמת בכל לבבם".

ככלל סובר הרב זצ"ל, שכל ספר צריך להיות "מאבני היכל גדול שכל
 מתחברות לבנין אחד ענקי ושלם", לעומת זה, כל ספר כשהוא לבדו "מגלה
 רק חלק מצמצם וקטן מהרגש או השכל", וערכו של ספר מתגלה כאשר
 מוצאים "את הקשר שבינו ובין הכלל כלו". באותם קווי היסוד לישיבה
 המרכזית, ללימוד הסגנון הספרותי בה, סובר הרב שבסדר הלימודים צריכה
 להיות הידיעה המקפת והכוללת ליצירת חידושים, "למד אדם תורה ואור
 כך יהגה". יצירת חידושים בתורה צריכה לבוא "רק אחרי הידיעה העמוקה
 והבירה, הנקנית בסבל רב ועמל גדול". כאן חוזר הרב זצ"ל להביע דעתו
 על דרך הביקורת. "כמו כן ראוי לקבוע דרך הביקורת, ג"כ בסקירה כללית,
 בין על ספרי הלכה ובין על ספרים ספרותיים והיסטוריים ביחוד, אבל הכל
 בדרך הכללה וסקירה מקפת, ובלא שום פניי אפילו לשם שמים: כי אם
 בשביל דרישת האמת שהיא חותמו של הקב"ה".

הרב זצ"ל מייצג לסופרים "להחזר כמה דאפשר משבשים מורגשים
 בדרך הלשון, המביא לידי כוז אצל קטני הידעה, שהם הרבים, גם את
 הענין הנשגב של הנושאים בכלל". במכתב אל מערכת הבטאן העברי בו

מבוע

ליצירה דתית

בספרות, בחברה ובמחשבה

תשנ"ו - קובץ כ"ח

בעריכת

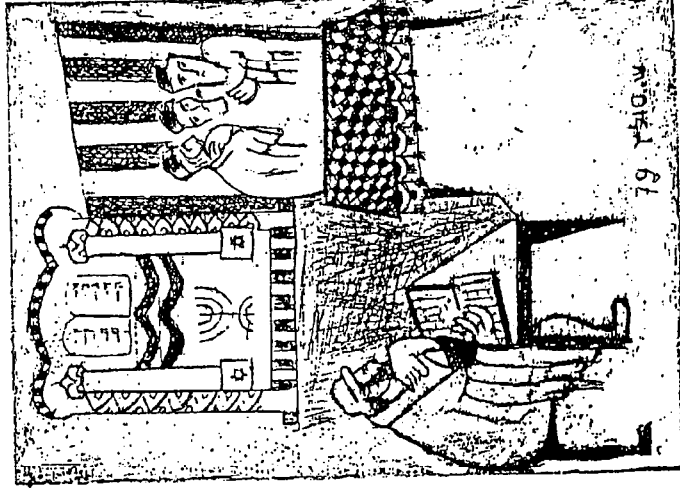
יעקב אבן־חן

בהוצאת

איגוד סופרים דתיים בישראל

הוא מביע את רשמיו מהבטאון, אומר הרב זצ"ל משהו על הנושא, של ספרות מגמתית. "איך התפעלית שירית נכתבה לשם תכלית, כי אם כך היא הצורה הנפשית פנימה, ושירים שנכתבים לשם מגמה אין רוח השיר הטהור חל עליהם. כל תכנן של האגדות הטהורות והקדושות הן העתקה נאמנה של חזיון הנפש בעולמה הפנימי, שזהו השפע שלא בטבע".

היסוד הוא "האלקות המתגלה בעולם, בכל יופיו וחורו, בכל רוח ונשמה, בכל חי ורמש, בכל צמח ופרח, בכל גוי וממלכה, בים וגליו, בשפירי שחק ובהדרת המאורות, כשרונות כל שיה, ברעיונות כל סופר, בדמיונות כל משורר ובהגיונות כל חושב, בהרגשת כל מרגיש ובסערת גבורה של כל גבור". נימה זו של יסוד האלקות ברעיונות כל סופר ובדמיונות של כל משורר, חוזרת ונשנית בכל פעם שהרב קיץ זצ"ל פונה לדון בביעית הספרות.

ש. סולץ; לומר תלמוד, תחריט יבש